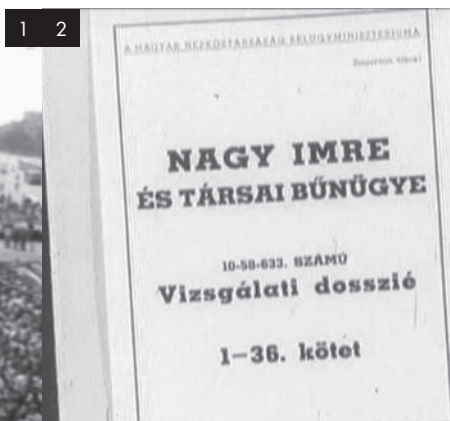

A NAGY IMRE-PER, 1958*

„Kegyeelmet nem kérek!”

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, majd a bukást követő megtorlások emléke szimbolikus erővel bírt a magyarországi rendszerváltozás folyamatában. A magyar nép győzelmét jelentette a pártállam felett, s az 1945 utáni politikai rendszer morális megsemmisülését szimbolizálta 1989. június 16-a. A Hősök terén kétszázezren, a televízió egyenes adásának köszönhetően pedig több millióan szembesülhettek az államilag elkövetett törvényteleniségekkel. A Németh Miklós által vezetett kormány politikájával szemben álló konzervatív kommunisták minden eszközzel igyekeztek az 56-os hősök tekintélyét rombolni.

Az újratemetést megelőző napokban műsorra akarták tűzni azt a propagandafilmet, amely 1958-ban, a megtorlások idején Kádár János megrendelésére készült. (Részlet az 1958-as propagandafilmből: „A Legfőbb Ügyészség vádlindítványában Nagy Imrét, Donáth Ferencet, Gyimes Miklóst, Maléter Pált és Kopácsi Sándort megvádolta a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése büntetével. Tildy Zoltán, Jánosi Ferenc és Vásárhelyi Miklós vádlottakat a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétellel való büntetével.”) A propagandafilmet végül sem 1958-ban, sem 1989-ben nem mutatták be. Legálisan máig sem vetítették.

A Minisztertanács 1989. február 22-én hozott határozatot a koncepciókat tartalmazó büntetőügyek felülvizsgálatáról. Ez a döntés szimbolikus jelentőségén túl a jogi rehabilitálás kezdetét jelentette. A Nagy Imre és társai ellen 1958-ban lefolytatott perrel szemben a legfőbb ügyész 1989. június 13-án nyújtott be törvényességi óvást. És a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. július 6-án kimondta, hogy a Nagy Imre és társai ügyében 1958-ban született ítélet törvénytelen, ezért hatályon kívül helyezte, s a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny részvétel vádja alól Nagy Imrét és társait büncselekmény hiányában felmentette.

Ugyanezen a napon meghalt Kádár János.

Mindezek előkészítéséről a Legfelsőbb Bíróságról Zinner Tibor történész így számol be:

– ’89 elején merült fel az újratemetés kérdése, amikor Moszkvából megjöttek azok az iratok, amelyek Nagy Imrének az 1945 előtti múltjával függnek össze. Ez a folyamat jutott el végül 1989. április 20-án ahhoz a kormányhatározathoz, amelyben Németh Miklós utasítja Horváth István akkori belügyminisztert, hogy át kell adnia a Legfőbb Ügyészségnek a Nagy Imre és társaival összefüggő per anyagát. Nyolc nap kellett ahhoz, hogy összecsomagolják ezeket az iratokat, s a mintegy nyolcvannégy iratsomónyi anyag átkerüljön a Legfelsőbb Bíróság épületébe. És átadták a hanganyagokat is, tehát azt gondolta mindenki, hogy a teljes hang-, kép- és iratanyag átkerült. Mint utóbb kiderült, ez közel sem volt így. Valójában az 1989-ben lefolytatott peres eljárás során nem a teljes, Belügyben rendelkezésre álló iratanyagból készült el a törvényességi óvás – ez csak ’91-ben derült ki –, csak hetvenöt dossziényi anyagot adtak át, s mintegy kilenc csomóban voltak a *snagovi napló* különböző, legépelte, helyenként hiányos változatai. A *Viharos emberöltő* adták át, s jó pár olyan, bonnavi családi relikviát vagy dokumentumot, amelyet a házkutatások során vagy az illetők távollétében a lakásukból a nyomozószervek ’56–57 folyamán elhurcoltak, de ezeknek valójában semmi közük nem volt a büntetőeljárás jogi vonulatahoz. Átadták a teljes – nagy fémdobozokban levő – filmanyagot is, ez a filmanyag utána Bereczkihez került, azt hiszem, Bereczki volt akkor a Magyar Televízió elnöke. Ebből ismereteim szerint két példány készült, egyet visszakapott a Legfőbb Ügyészség. Aztán, hogy a másik elindult-e a maga különös vándorútjára, s különböző időszakokban az immár rendszerváltott Magyarországon hol és milyen szándékokkal bukkant fel, ebbe most nem mennék bele.

(Részlet az '58-as propagandafilm gyalázkodásaiból: „Az imperialisták és belső szövetségeseik véres ellenforradalmi zendülést robbantottak ki hazánkban. A szennyes hullámok azzal fenyegettek, hogy elöntik szocialista épülésünk eredményeit. De az élet győzött a halál, a pusztulás felett. A munkásosztály idejében lefogta kezét a dühöngő ellenforradalmi rémnek. Megálljt kiáltottak a véres terrorlovagok fékevesztett tobzódásának. Budapest utcáiról eltakarodott a banditizmus. Fővárosunk megtisztult a romtól, az alvilág szennyétől, hogy ismét elfoglalja helyét a rend, a békés építőmunka.”)

A Nagy Imre-per vádlottjait és a tanúkat Budapesten, a Fő utcai Katonai Bíróság épülettömbjében, annak a Gyorskocsi utcai felében, az Állambiztonsági Börtönben tartották fogva és hallgatták ki 1957 tavaszától. A börtön második emeleti kultúrtermében, amelyet kizárólag a per miatt tárgyalóteremmé alakítottak át, kezdődött meg 1958. február 5-én a Nagy Imre-per. Az MSZMP Politikai Bizottsága már az első tárgyalási napon határozatot hozott a halasztásról. A pert valójában Moszkvából állították le.

1958 áprilisában a per nyolcadrendű vádlottját, Nagy Imre egyik titkárát, Szilágyi Józsefet halálra ítélték, majd kivégezték. Erre évtizedekkel később Venekei István, Szilágyi József hajdani barátja így emlékezik:

– Azt, hogy a Jóskaékat perbe fogták, Nagy Imréeket perbe fogták, én Reichart Ferenc egyetemista társunktól tudtam meg, akit behívtak kihallgatni, de úgy, hogy szembesítették Szilágyi Józseffel. Megrémülve mondta el nekem Reichart Feri, hogy látta a Jóskaékat, s hogy mennyire le van fogyva – Szilágyi akkor

éhségstrájkot is folytatott –, tőle tudtam meg, hogy a per erősen zajlik. De erről a kívülállóknak semmit sem tudhattak.

A többről Reichart Ferenc számol be dokumentumfilmünk alkotóinak a hajdani tárgyalóterem helyszínén. Őt 1958. április 16-án hívtak be tanúnak:

– Az ör felkísért, s ezt az ajtót kinyitotta. Akkor középen voltak a székek felállítva, úgy nézett ki, mintha egy színházterem lenne, s éppen előadást tartanának baloldalt és jobboldalt szabad járőllehetőséggel. Körülbelül huszonöt–harminc fő volt a teremben, s amikor elhaladtam a sorban, láttam, hogy Szilágyi a második vagy a harmadik sor legszélén ült, de nem lehetett semmit kérdezni tőle. Köszöntem neki, szervusz, Jóska, s annyit mondtam, hogy Ferikém, csak az igazat mondd! Aztán előre kellett lépnem a pulpitushoz, ahol a bíróság tartózkodott, elől volt egy emelvény, s az emelvényen ült a bíró és az ülnökök, akik részt vettek a perben. A bíró először leellenőrizte, ki vagyok, megkérdezte, hogy hívnak, honnan ismerem Szilágyit, meg azt kérte, hogy a kérdésre csak igennel, vagy nemmel válaszoljak, semmi mellébeszélés. Ez körülbelül hét–tíz percig tartott, talán öt vagy hat kérdést tett fel, pontosan már nem emlékszem, régen volt, aztán megköszönte, s elbocsátott. De Szilágyival akkor már nem tudtam beszélni, mert nem engedték.

Bácskai Vera történész, akit '56 után Snagovba deportáltak, jelzi azt a visszaemlékezésében, hogy rendkívüli mondatok hangozhattak el Szilágyi József szájából a tárgyaláson. A per eredeti hangfelvétele alapján az alábbiakban olvashatjuk Szilágyi szavait, aki vitába szállt Vida Ferencsel, a bíróság elnökével:

14 15

Házkutatási jegyzőkönyv

Felvéve Budapest (város) 1957. május 15. (dátum),
 a Belügyminisztérium _____ számú _____-án
 kelt rendelete alapján _____ belügy-
 minisztériumi beosztott és Béres Mihályné /Gönyű, 1915. Csanakfi Rozália/
 házfelügyelő, és Szilágyi Józsefné/Csákány, 1877. Sáringner Anna /anuk
 a.pest. II. Orsó u. 43. szám alatti lakosok,
 jelenlétében fogatosított házkutatás ~~átvezetésére~~ alkalmával.
 A házkutatás fogatosítva Nagy Imre (név)
Budapest, II. ker. Orsó utca 43. szám alatti lakosán.
 A házkutatás kezdete: 1957. május 15. 10 óra 30 perc

„Szilágyi: ...velünk együtt, velünk teljesen egyetértve, ellenkezősüket soha semmilyen formában ki nem nyilvánítva részt vettek még más emberek is, elsősorban Kádár János...

Elnök: Kérem szépen!

Szilágyi: Münnich Ferenc és Apró Antal...

Elnök: Kérem szépen!

Szilágyi: akik...

Elnök: Álljon meg egy pillanatra! Megint fel kell világosítanom önt, mint aki, hát mint jogász tudhatná, meg kell, hogy mondjam, mert a leg..., (Vida keresi a szavakat) mert a legáltalánosabban ismert jogi kérdésekről van szó. Bűnvádi eljárást nemcsak Magyarországon, hanem a világon mindenütt, bizonyos becsület-sértés és hasonló ügyektől eltekintve, mindig az ügyészség...

Szilágyi: Én úgy tudom az én jogi tanulmányaimból, hogy bizonyos cselekményeket közösen elkövető embereket, ha azok a büntethetőséget kizáró okok valamelyike alá nem esnek, nyilván felelősségre kell vonni, s nem a hatalmi helyzet dönti el azt, hogy egyesek ezek közül vádlottakként, mások ezek közül bírakként szerepeljenek.

Elnök: Ebben téved...

Szilágyi: Vagy vádlóként...

Elnök: Kérem szépen!

Szilágyi: Az illetők...

Elnök: Álljon, álljon meg egy pillanatra!

Szilágyi: Kádár Jánosra és társaira... (egyszerre beszélnek).

Elnök: (Vida Ferenc ütemesen veri az asztalt) Kérem szép..., kérem szépen, álljon meg egy pillanatra! Én elmagyaráztam

önnek már azt, hogy a bír..., a magyar bíróság éppúgy, mint ahogy az amerikai, angol, francia, német és Szovjetunióban a bíróságok, minden országban a bíróságok államellenes bűncselekmény miatt vádirat alapján azon az alapon indíthatnak elj..., bírói eljárást, hogy vádat emelt az ügyészség. Ön tudja, hogy ön ellen vádat emelt. Az a kérdés a bíróságot nem érdekelheti, hogy önnek mi a véleménye azokról, akik ellen nem emeltek vádat.

Szilágyi: Ezek szerint az ügyészség az élet és halál ura, mert azzal, hogy emel-é vagy nem emel vádat, eldönti, hogy egyeseket a vádlottak padjára ültet, másokat pedig vádlókká tesz."

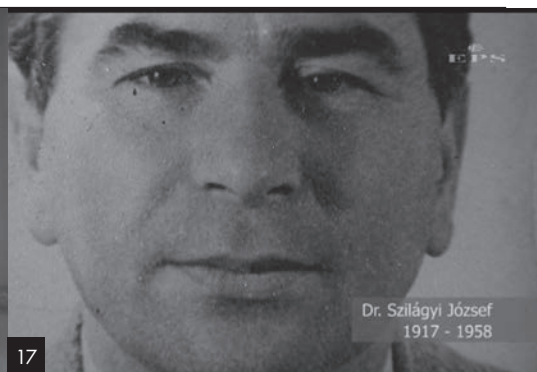
A Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa 1958. június 9-étől kezdve több napon keresztül tárgyalta Nagy Imre és társai „bűnperét”. Ahogyan a propagandafilm fogalmazta: „A Nagy Imre és társai elleni per a kényszerszünet után négy hónap múlva, 1958. június elején folytatódott a Gyorskocsi utcában.” Bohó Róbert, akit nyolc év börtönbüntetésre ítélték, így emlékezik vissza a tárgyalásra dokumentumfilmünk készítői előtt:

– Amikor befordultunk a folyosón, az látszott, hogy köteg kábelek tömege van a földön, ahogy megyünk jobboldalt a falnál lent, egészen a folyosó végéig vezetett ez a kábel, s az utolsó szobán belül végződött a kábel útja. Tehát egy meghatározott pontig kábelek tömege vezetett. Amikor beléptünk és hirtelen világosítottak a kamera mellől, akkor láttam, hogy egy nagy, úgynevezett Döbri-gép az, s mögötte egy nagyon kövér ember áll. Erre emlékeztem csupán. Az én esetemben kétszer kapcsolták be, kapcsolták le a gépet, ami nagyon zavaróan hatott.

Regéczy Nagy Lászlót 1958. augusztus 2-án ítélték tizenöt évi

16

Dr. Szilágyi József
1917 - 1958

17

18

19

20

szabadságvesztésre, úgy mint „Kalp Andor hírszerző ügynöke, Regéczy László követségi gépkocsivezető”. Az előzetes jegyzőkönyvi vallomásának ismétlését követelték tőle a tárgyaláson. A per eredeti hangfelvétele szerint Regéczy ezt mondja: „A Nagy Imre politikai hagyatékát tartalmazó iratokat (kellett) külföldre juttatni, ugyanis az a Nagy Imre köréhez tartozó kommunista, aki eddig ezeknek az iratoknak a gondozója volt, el szándékozik hagyni az országot, és szeretné a rábizott dokumentumokat valamilyen biztos úton külföldre juttatni.” Az alábbiakban Regéczy visszaemlékezéséből idézünk:

– Aznap reggel magam borotválkozhattam. Egyszer csak jött értem egy kis tizedes, átvett szabályosan az osztályon, s karon fogva vitt végig a függönyökkel lezárt folyosórészen, majd leültetett egy padon. Mellettem ült, szorosan fogott. Igen forró nap volt, s a függöny mögül kihallatszott valamilyen hangfelvétel, amely az ajtók mögött zajlott. Úgyhogy én végighallgattam, s ha nem értettem is minden szót, de felismertem Nagy Imre hangját, aki valakikkel ingerülten vitatkozott. Ellentmondott, bizonygató, nem lehetett szó szerint jól érteni.

Íme ez a párbeszéd az eredeti hangfelvétel szerint:

„Vida Ferenc, a bíróság elnöke: *Kérem szépen, kérem szépen!*

Nagy Imre: *Nagyra becsülöm a szocialista táborban való..., magatartásukat becsülöm, és nem vagyok hajlandó, hogy megismétlődjék a Rajk-pernek a gyalázatossága, amikor a pör mögé...*

Elnök: *Na, most álljon meg, álljon meg!*

Nagy Imre: *...a háttérbe odaállították a jugoszláv ügyet. Én ehhez hozzájárulni...*

Elnök: *Kérem, kérem, tessék egyet megtanulni! Itt a tárgyalást én vezetem és nem ön. Az azt jelenti, hogy ha én szót adok, akkor tessék beszélni! Most rendreutasítom! (Egyszerre beszélnek.)*

Nagy Imre: *Igen, tudomásul veszem...*

Elnök: *Azért, mert a bíróságot megsértette...*

Nagy Imre: *Bocsánatot kérek!*

Elnök: *Mi itt a bíró... Kérem, kérem szépen!”*

Regéczy visszaemlékezését folytatva:

– Sokáig ültem ott, amikor egyszer csak Vida bejelentette, hogy tíz perc szünetet rendel el. Felpattantak az ajtók, s egy-egy kék ruhás rendőrtisztnek öltözött, általam többnyire ismert ávós nyomozó kíséretében megjelentek a Nagy Imre-per vádlottjai a folyosón. A szerencsétlen kis ör engem megragadott és vitt volna valahova, de nem volt hova. Végül betuszkolt egy szobába, ahol nem volt szék, csak asztal, gyönyörűen megterített svédasztal. És alig dugott el a sarokba – arccal mindig a sarokba kellett állni, hátrattett kézzel –, amikor megjelent Vida az egész bírósággal, a négy népi ülnökkel meg az ügyésszel. „Tizedes Elvtárs! Nem tudta máshova vinni?” Hát a tizedes elvtárs megragadott, kivitt a folyosóra, s ott akkor végignézhettem mindenkit. Különösen Maléter maradt meg a szememben, mert olyan szálegyenesen és olyan bátran, nyílt tekintettel nézett szembe a halállal, hogy akkor ott helyben azt mondtam magamnak: ha minket is halálra ítélnék, akkor én is így szeretnék szembenézni az elkerülhetetlennel. Honvédtisztként. Ahogy a várárokból Aradon odatértél az a négy főbelövendő, s egymás után odament az akasztófák alá a többi, példát adtak későbbi korok elítélt katonáinak.

21 22

23 24

Maléter Pál szavai az eredeti hangfelvétel szerint (öt ugyan-csak 1958. június 15-én ítélték halálra): „Engem november 3-án fogtak el, és én attól kezdve, egészen a tárgyalások megkezdéséig... és a tanúvallomások megkezdéséig abban a hiszemben voltam, ...hogya az, amit én tettem, az helyes volt.”

Bohó Róbert hajdani tanú így folytatja a visszaemlékezést:

– A tárgyalás tanúvallomások előtti szakaszában, de már hónapokkal azelőtt, a folyosó ketté volt választva deszkafallal. Hogy ne találkozzanak bizonyos emberek, de még füttyentés, fényjel vagy bármiféle taktika se sikerülhessen. Nem közölték velem, hogy a Nagy Imre-tárgyalásra visznek. Megborotváltak, hajnyírás is volt előtte, s csak az utolsó pillanatban mondta meg a kihallgató, hogy Nagy Imre perében hallgatnak ki tanúként.

Regéczy Nagy László:

– Nagy csattogással bejött az ügyeletes tiszt karddal, négy-öt rendőr vele. „Öltözzön!” És vittek keresztül a kihalt épületen egy nagy sarokirodáig, nem tudom, melyik emeleten. Abból, ahogy a kísérem odaállított az előszobában a falhoz, s nagyon keményen tisztelegve bejelentette, hogy meghozott, már sejtettem, hogy valamelyik magasabb sarzsi elé kerültem. Középen egy szék, még a szokásos kis asztal se, az ember, mintha mezítelenül ülne. Aztán kérdezgetni kezdett, nagyjából végigment a peren: „Biztos, hogy elmondott nekünk mindent?” Mít mondjon erre az ember? Dehogya mondtam el mindent, csak amit muszáj volt, de ott már ilyenkor az ember meggyőződéssel hazudott, mert különben észrevették volna. Minden szögből lesték az arcomat, de megnyugodtak. Aztán bölintott, mintegy ezzel hagy-

va jóvá az alkalmasságomat a perre. Annyira vigyáztak, hogy még kvarcoltattak is néhányszor, mert hát az ember penészvirág színű volt. Ha nem működött a lift, akkor is levittek sétálni, szerencsétlen rendőrök járták velünk a lépcsőt le-fel, le-fel, de így legalább az ember tavaszillatot érzett, s ha nem tudta is, hogy milyen hónap van, akkor is kiderült számára.

A Nagy Imre-per hajdani helyszíneit végigjárva, s egymás előtt is felidézve a történeteket, Bohó Róbert és Regéczy Nagy László párbeszédet folytatva emlékeznek tovább. Miközben „film a filmben”, a nézők számára a propagandafilm kockái is peregnek:

„Bohó Róbert: – Ott volt az emelvény, a bírói pulpitus.

Regéczy Nagy László: – És itt ült az ügyész.

BR: – Aztán itt a védőügyvédek. Vagy öt védőügyvéd.

RNL: – Hat védőügyvéd volt.

BR: – És fönt ült a jegyző.

RNL: – A jegyzőt teljesen kifelejtettem. És itt volt egy mikrofon, amelyhez kiléptél. »Nagy Imre, lépjen elő!« És akkor idejött a mikrofonhoz a helyéről... Maléter hátrább ült egy sorral. És Vásárhelyi meg Tildy egészen a végén. Jobb volt a végén ülni, mindenkinek.

BR: – Itt volt egy bemélyedés. Ebből a szögből vették fel az embert.

RNL: – A meleg miatt csak ez az ajtó volt nyitva. Összesen ennyi levegőt kapott a terem. Én délelőtt jöttem, akkor még a vastag függönyökkel elfüggönyözve az ablakok zárva voltak.

BR: – Nálam résnyire már nyitva voltak. Már nem bírták to-

vább a meleget. Ha jól emlékszem... A bíróságon belül egyed-
uralkodó volt a Vida. A többieknek csak bólogató szerep jutott.

RNL: – Még az ügyész is alig jutott szóhoz.

BR: – Vida uralta a terepet a kérdéseivel, a közbeszólásával,
időnként nagyon durva hangnemben.

RNL: – Mert fölül kellett kerekednie szellemileg olyan embe-
reken, mint Nagy Imre. Aki halálra volt szánva, és nem tisztelte
Vidát. »Ezt a tárgyalást én vezetem, nem maga!«

BR: – Igen, üvöltözött időnként.

RNL: – A népi ülnököknek elvileg nem lett volna szabad el-
lenérdekeltek lenniük, de hát nemegyszer ellenérdekeltek vol-
tak. Ott volt például a Köztársaság téren agyonlőtt kiskatoná-
nak az özvegye. Állapotosan, mert nyilván már valaki másnak
volt a felesége. Ő sem nagyon tudott szólni, de a többiek sem.
Valamilyen kérdést föltek nekik, aminek semmi értelme nem
volt, csak azért, hogy szerepeljenek.

BR: – Vida átlépett ezeken a közbeszólásokon. Mintha mi sem
történt volna.

RNL: – Ő tudta jól, hogy a forgatókönyvben ezek csak színpa-
di díszletként szerepelnek. A szereposztását mindenkinek meg
kellett tanulnia, noha nem Rajk-ügy volt, ahol a teljesen légből
kapott vallomásokat a vádlottaknak szó szerint föl kellett mon-
daniuk. Itt tulajdonképpen tényekkel dolgoztak, de csak azok a
tények kerültek be a jegyzőkönyvbe, amelyek alátámasztották
az előzetes forgatókönyvet.

BR: – Kicsit fazonírozták ezt.

RNL: – »Értse meg!« Ez Vidának volt a kiszólása. »Magát ez-

zel nem vádolják! Erről ne beszéljen!« Mint ahogy Kádárról sem
lehetett beszélni, mert őt semmivel sem vádolták. Emlékszem,
hogy Nagy Imre úgy viselkedett, mint kommunista miniszterel-
nök a kommunisták között. Megvolt az öntudata, tisztában volt a
rangjával, tisztában volt az igazával. Azzal is, hogy csak hazug-
sággal lehet őt kikezdeni. Főlényes volt. Nem is csodálom, hogy
még ezt a preparált ávós filmet sem merték soha bemutatni, mert
értő szemnek kiderült volna, hogy Nagy Imrének van igaza, és a
Vidát kellene az akasztófa alá állítani.»

(Részlet az 1958-as propagandafilmből: – „Kíván-e az utolsó
szó jogán szólni? – Röviden. – Tessék! – Igen tisztelt Legfelsőbb
Bíróság Népbírói Tanácsa! Elnök Úr! Bűnperemben sajnála-
tosan elmaradt a bizonyításkiegészítés, és csak a vád...” Itt a nar-
rátor szövege félbeszakítja Nagy Imre szavait: „Nagy Imrének te-
hát nem elég bizonyíték vádlott társai és huszonhat tanú leleplező
vallomása. Harminchat kötetnyi dokumentum és az a sok könny és
szenvedés, amelyet az ellenforradalommal hazánkra zúdított.”)

A Rajnai Sándor által felügyelt és képzett operatőr, rendező,
valamint vágó közreműködésével készült 1958-as propaganda-
film goebbelsi technikákat idéz. Most már összevethetjük a per-
során rögzített és fennmaradt folyamatos hangfelvételt a propa-
gandafilmmel. A finom, ugyanakkor rendkívül durva manipulá-
ció igazolására érdemes egy példát idézni. A kihallgatás során
a Fazekas György tanúhoz intézett bírói kérdést a film készítői
megváltoztatták, s egy narrátor, nevezetesen Dömök Gábor rá-
dióbemondó szájába adták. Úgy, mintha Fazekas a Nagy Imre-
csoport tagjaira vonatkozóan tett volna terhelő vallomást. Ezzel

34 34

36 37

szemben Fazekas György nem a Nagy Imre-csoportról, hanem a jugoszláv követségen történekről tett vallomást. A per eredeti hangfelvételén jól hallható a bírói kérdés.

(Részlet a per eredeti hangfelvételéből: „Elnök: Ön a jugoszláv követségről valamilyen üzenet... kiküldésében részt vett-e, milyen üzenet volt ez? ...ennek mik voltak az előzményei, hogy mi történt? Fazekas György: Két üzenetet küldtem ki. Személy szerint én küldtem az összes ott levőkkel történt megállapodás alapján... Elnök: Kik azok az összes ott levők? Fazekas György: Személy szerint soroljam fel? Elnök: Személy szerint tessék felsorolni, ... bocsánat, nem az összes ott lévőket, akiről konkrétan és határozottan állíthatja, hogy tudott arról, hogy ön üzenetet akar kiküldeni, és abba egyetértett önnel? Fazekas György: Igen. Nagy Imre, Losonczi Géza, Donáth Ferenc, Haraszti Sándor, Jánosi Ferenc.”)

És most nézzük a propagandafilm részletét: („Fazekas György tanú a bíró kérdésére ismertette, hogy kik voltak a zárt csoport tagjai. Fazekas: Személy szerint soroljam föl? Elnök: (összemosódó, érthetetlen szavak, majd) ... akiről konkrétan és határozottan állíthatja, hogy tudott arról, hogy (összemosódott, érthetetlen szavak, majd) ... és azzal egyetértett. Fazekas: Nagy Imre, Losonczi Géza, Donát Ferenc, Haraszti Sándor, Jánosi Ferenc.”)

Ilyen módszerekkel valósult meg a propagandafilm. Zimmer Tibor történész erről az alábbiakat mondja el:

– Rajnai Sándor BM-alezredes az igazi értelemben vett, korábbi államvédelmi „legszebb” hagyományain nevelődött, valamint a korát és a környezetét meghazudtoló képzettséggel és tudással

rendelkező vezető volt. Tehát nem véletlenül ő fogta össze, ő volt a meghatározó személye azoknak a kihallgatási vonulatoknak, amelyek az 56-ot követő felelősségre vonást meghatározták. Az is nyilvánvaló, hogy Rajnai sokkal, de sokkal szélesebb körben ismerte az anyagokat. Hisz valójában 57 augusztusáig, egy sokkal szélesebb ívű, megelőző vizsgálatnak is ő volt a vezetője, irányítója. És ő is kint járt Biszkuval Moszkvában, amiről általában az iratok nem szólnak, csak arról, hogy Biszku ment ki a három szovjet vezetőhöz: Ivaskuhoz, Andropovhoz, illetve Rügyenkóhoz. Rajnai is kint volt, tehát ő adta meg azokat a háttérinformációkat, amelyek részben Biszku kinti tárgyalásához biztosították a feltételeket, másrészt nyilvánvalóan ő volt azokkal a szovjet tanácsadókkal is kapcsolatban, akiknek a neve, személye, nem szerepel a Nagy Imre és társai peres anyagában.

Úgy fogalmaznám meg tehát, hogy ez a propagandafilm az ő szellemi terméke.

(A dokumentumfilm feljegyzése: „Az ávosok utódai, a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának munkatársai Kádár János és Biszku Béla utasítására 1962-ben a Nagy Imre-per során rögzített tizenhárom órányi filmfelvételt megsemmisítették, kivéve a Rajnai Sándor BM-alezredes által összeállított hetvenperces propagandafilmhez felhasznált harminc percet.”)

– Azt a mondatot, hogy én írtam egy forgatókönyvet, készítettem egy anyagot, Rajnai így nem mondta ki. De teljesen nyilvánvaló volt, hogy ez az anyag dédelgetett gyereke volt, ha úgy tetszik emléke, amelyben meghatározó szerepet játszott... Mi az, amiben módosíthatták ezt a propagandafilmet? Azt hiszem,

részlet az 1958-as propagandafilmből

38 39

(Családi és utónéve – nőknél leánykori név is. – Névváltozás esetén a régi és új név, valamint a vonatkozó BM rendeleti száma.)

Budapest, 1922. augusztus 25.
(születési hely, év, hó, nap)

Kalmár Lujza
(Anyja leánykori neve)

Hivatalos BM szolgálati idejének kezdete: 1946.V.1. – 1962.VII.31.-ig
1966.VII.1.-től újra

Kinevezési okmány száma: .....

első- Rendfokozata: alldgy.

Előléptetések			
Rendfokozat	Év, hó, nap	Parancs száma	Befró neve
r. ezredes	1961. jan.		Kozma Sándor
r. vezérőrnagy	1968 XI. 7.	NET-242/1968	Ané.

40 41

Rajnai Sándor
BM alezredes

hogy több vágókép került bele. Tehát hogy minél kevesebbet szerepeljenek maguk a vádlottak, minél kevesebbet szerepeljen a bíróság, s minél több, ha szabad így fogalmaznom, sokkoló anyag maradjon meg, amely ennek a filmnek a végén kihirdetett ítéletet megalapozhatja.

(Részlet az 1958-as propagandafilmből: „Elnök: »A Népköztársaság nevében! Nagy Imre elsőrendű vádlott bűnös a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett büntetben, valamint hazaárulás büntetében, és ezért őt a Népbírósi Tanács halálra, valamint teljes vagyonekhozására ítéli.« A Népbírósi Tanács a többi vádlottat, így Donáth Ferencet tizenkét évi börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt hatévi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, Jánosi Ferencet nyolcévi börtönre és Vásárhelyi Miklóst ötévi börtönre ítélte.”)

Fónay Jenő, akit 1958-ban halálra ítélték, majd hosszú hónapok múlva mégis kegyelmet kapott, a Kozma utcai börtön siralomházában az udvaron akadozva, el-elfúló hangon mutatva a helyszínekre, idézi meg a kivégzéseket.

– Nekünk azért kellett elmennünk egy másik börtönrészbe, mert nem volt szabad megtudnunk, hogy a miniszterelnököt, a honvédelmi minisztert és társait felakasztották. Ez a hely egy kicsit megváltozott. Akkor... pontosan megmondom, hogy nézett ki. Ez a fal nincs. Ennek a háznak a végén van az ajtó, amelyen bevittek bennünket akasztáshoz, majd ugyanazon az ajtón kihozták, akit... Ez a tábla azért van itt, mert előtte két méterrel volt az első bitó... Tehát itt akasztották fel Nagy Imrét. Másfél méterre a második,

majd másfél méterre a harmadik, utána a negyedik bitó. Négy bitó volt annak idején. Amikor többet kellett volna még akasztani... ezen a falon túl, ennek a kis háznak a sarkában van egy kis bódé, mindössze két-három méter hosszú és másfél méter széles. Oda dobták be a halottat. Egy zsákban. És majd, amikor jött a lovas kocsi érte, betették egy faládba. És azzal ment ki a lovas kocsi... innen az ablakokból akkor láttuk, hogy jött be a lovas kocsi, s láttuk, hogy megy ki. És azon a napon se nem jött be, se nem ment ki a lovas kocsi... Nem vitték ki őket, itt voltak eltemetve, itt, a fal mellett. Ide temették el őket... Természetesen csak kikaparták a földet, őket ide kaparták be. Mindhármójukat.

Most újra Regéczy Nagy László és Bohó Róbert visszaemlékezését olvashatjuk.

– Nagy Imre készen volt a halálra – mondja Regéczy. – Pedig láttam, hogy alig várják, kínálják neki, hogy törjön már meg! Az életét menti meg. De erkölcsi halál árán mentette volna meg az életét. Ha azt mondja, hogy ellenforradalom volt. Ha azt mondja, hogy megtévedtem, a tömegek uszályába kerültem, talán még miniszter is lehetett volna belőle, de ez a forradalom elárulása lett volna attól, akit az egyszerű tömegek a forradalom miniszterelnökének hittek. A forradalom alatt volt miniszterelnök, a halálában vált 56-os hőssé. Őt a kölykök hatása, az utcai harcosok fordították meg. Neki az egész moszkovita múltjával megfordulni a damaszkuszi úton, s elvállalni a dicstelen akasztófahalált, sokkal nagyobb teljesítmény volt, mint nekem, aki honvédtiszt voltam. Nekem nem kellett megfordulnom.

– Gimes Miklós élete és halála meg volt pecsételve előre –

42 43

As orvosok jelentik, hogy Nagy Imre elítélt szive ....5...óra.16. percor, Maléter Pál elítélt szive....5...óra.24. percor, ...Gimesi Miklós elítélt szive ....5...óra.28. percor - megszünt dobogni.
As ítélővégrehajtásánál jelenlévők fél órára visszavomlnak.
Fél óra múlva a kiküldött bíró utasítására az orvosok az elítélteket újra megvizsgálták és jelentik, hogy a halál megdőlt.
Nagy Imre.....óra.....percor, Maléter Pál.....óra.....percor, Gimesi Miklós.....óra.....percor meghalt.
Kiküldött bíró az ítélővégrehajtási eljárást befejezettnak nyilvánítja assal, hogy az ítélővégrehajtás során felmerült utiköltség a /pót/költségjegyzék .....Ft.....Fill. nyertek feljegyzést.

nyilvánítja assal, hogy az ítélővégrehajtás során felmerült utiköltség a /pót/költségjegyzék .....Ft.....Fill. nyertek feljegyzést.
Küldött bíró.
fogalmazó.
ügyész.
bírószági orvos.
börtön-orvos.
Orsz. Bört. Pk. részéről.

44 45

46

Fónay Jenő
1958-ban halálra ítélték

47 48

Tánzos Gábor György tanú (1958. június 11.)
1958. augusztus 19-én tizenöt év börtönbüntetésre ítélték

füzi tovább Bohó Róbert. – Ez meggyőződésem. Olyan kemény igazságokat vagdalt Kádár János fejéhez, amelyeket Kádár nem bocsátott meg neki. Hisz Kádár, ha akarta, ugye, Kopácsit megmentette. Akit akart, meg tudott volna menteni. Többek között Gimest is, ha nem lett volna benne nyilvánvalóan egy Gimes-ellenes düh. És nemcsak düh volt ez, hisz Gimes olyan ember volt, akit ismerhetett Kádár annyira, hogy nem fogja be a száját.

– Az előző koncepciós perekre rátettek még egy lapáttal – összegezi Regéczy Nagy László. – Egy titkos kirakatpert csináltak. Nem hiszem, hogy volt ilyen azelőtt. Mert hiszen az előzőket a rádió nyilvános, egyenes adásban közvetítette, ezt pedig a hallatlan titkolózás, a fenyegetések, a figyelmeztetések jellemezték. Hogy ebből semmit nem szabad elárulni, még a saját következő tanácselnököm sem tudhatja meg azt a borzalmat, hogy Kádár János helyeselte... Ez valami új volt: a rossz lelkiismeret, az állandó druk. Hát ennyire voltak erősek!

Amikor Nagy Imre és társai, valamint családtagjaik 1956. november 22-én este fél 7 körül, bízva a Kádár-kormány ígéretében, lemondtak a menedéjgról, s elhagyták a jugoszláv követség épületét, a szovjet alakulatok azonnal őrizetbe vették őket, s november 23-án repülőgépen Bukarestbe, majd onnan a Snagov-tó partján levő kormányzati üdülőtelepre deportálták mind-

nyájukat. Kétoldalú szovjet–magyar tárgyalások eredményeként 1957. április közepén Rajnai Sándor, a Belügyminisztérium Nyomozó Főosztályának vezetőhelyettese tartóztatta le és Budapestre szállíttatta a férfiakat. A deportált feleségek és gyermekeik semmit sem tudtak a Nagy Imre és társai elleni perről.

Bácskai Vera történész (özvegye Tánzos Gábor Györgynek, akit 1958 augusztusában tizenöt év börtönbüntetésre ítélték)

mondja el azt a dokumentumfilmben, hogyan jutott el a kivégzés híre a hozzátartozókhoz.

– Az őrség tudta, hogy mi szeretjük a zenét, ezért a rádiót, amikor zenei műsor zajlott, kirakták az ablakba. Nos, a per idején a rádiót nem rakták ki, nem is nagyon hallgatták, illetőleg ha beszéd ment, akkor lekapcsolták. Ugye, mi nem tudunk románul, de azért bizonyos dolgokat megértettünk volna. Azon a bizonyos napon a gyerekeket kiküldték a kertbe, minket az ebédelőben összegyűjtöttek, s elénk lökték a Népszabadságot. Hát az bizony tényleg borzalmas volt! Még „humánusak” is voltak, mert a felcsernőt odarendelték. Azt hiszem, Ellának kellett adni valami nyugtatót, mert Ella feltépte az ablakot, s azt üvöltötte, hogy: „Gyilkosok, gyilkosok!” Tulajdonképpen már amikor a kihallgatási jegyzőkönyveket olvashattam és a filmeket nézhettem, akkor döbbsentem rá, hogy a perről Gyuri nagyon keveset be-

A DOKUMENTUMFILM ALKOTÓI:

Szerkesztő szakértő:

dr. Szabó Csaba és Hanák Gábor

Forgatókönyv: **dr. Szabó Csaba**

Operatőr: **Lovasi Zoltán és Sibalin**

György

Rendező: **Nagy Kata**

Producer: **Móczán Péter**

Forrás:

**Állambiztonsági Szolgálatok
Történeli Levéltára**

**Magyar Országos Levéltár
Országos Széchényi Könyvtár
Történeli Interjúk Tára**

Archív felvételek:

**Nagy Imre és társai újratemetése,
1989. június 16. A Fekete Doboz
felvételei**

**Nagy Imre és társai bűnügye,
propagandafilm, 1958**

A film gyártója és jogtulajdonosa:

EPS Produkciós Iroda

Losonczy Géza (1917-1957) Nagy Imre munkatársa az eljárás idején a börtönben életét vesztette

49

50

51

Bácskai Vera történész
Tánczos Gábor György önéletrajza

52

54

53

1. Újratemetés, Hősök tere, 1989
2. Vizsgálati dossziék
3. Nagy Imre a bíróság előtt
4. A per megkezdődik
5. Donáth Ferenc
6. Vásárhelyi Miklós
7. Jánosi Ferenc
8. Tildy Zoltán
9. Kopácsi Sándor
10. Maléter Pál
11. Gimes Miklós
12. Zinner Tibor történész, 2010
13. Pesti utcakép a propagandafilmből
14. A tévések koszorúznak 1989-ben, Déri János
15. Házkutatás Nagy Imre lakásán
16. és 18. Utcarészletek, 56
17. Dr. Szilágyi József (1917-1958)
19. A börtönudvar
20. A tárgyalóterem a börtönudvar felé nézett
21. Vida Ferenc, a bíróság elnöke az egyik ülnökkel
22. Bohó Róbert tanúként, 1958
23. Bohó Róbert és

- Regéczy-Nagy László visszaemlékezik, 2010
24. A vádlottak és az örök
25. Regéczy-Nagy László a dokumentumfilmben, 2010
26. ...és Bohó Róbert
27. A bírósági pulpituson
28. Regéczy-Nagy 58-ban a bíróság előtt
29. Az ör Nagy Imrét kíséri
30. Donáth Ferencet szintén
31. Zárka, két személyre
32. Maléter Pál a bíróság előtt
33. Jegyzőkönyvírás, 58
34. és 35. A bíróságon Vida uralta a terepet
36. „Nagy Imre, Donáth, Gimes... Maléter hátrébb ült egy sorral”
37. Nagy Imre a tárgyaláson vitatkozik
38. Fazekas György tanú, akinek a vallomását meghamisították
39. Nagy Imre az

- ítélethirdetéskor
40. Rajnai Sándor BM vezérőrnagy tisztí lapjából
41. Rajnai alezredeként irányította a pert
42. A Nagy Imre-per vádlottjai ítélethirdetéskor
43. A Snagov-tó mellett a kormányzati üdülő
44. és 45. A kivégzés jegyzőkönyve, aláírásokkal
46. Fónay Jenő a Kozma utcai börtönben...
47. és a siralomház udvarán a bitófák helyét mutatja, 2010
48. Tánczos Gábor György, tizenöt évre ítélték
49. Losonczy Géza 57-ben a börtönben meghalt
50. Snagov...
51. A siralomház udvara ma
52. Bácskai Vera történész (deportált családtag)
53. „Elénk lökték a Népszabadságot”
54. A deportáltak szálláshelye

szélt. De nemcsak Gyuri nekem, hanem ha együtt voltunk a többi börtönbeli sem. Humoros dolgok előkerültek, még Snagovból is az ember ezeket idézte fel, de a perről nem esett szó. Én a perről csak annyit tudtam igazából – addig, ameddig nem volt alkalmam belenézni a dolgokba –, amennyit Gyuri elmondott... Losonczy vallomását azonban elmondta. (Losonczy Géza Nagy Imre munkatársa volt, s az eljárás idején, 1957-ben a börtönben életét vesztette.) Tulajdonképpen a perről magáról nem emlékszem, hogy szó esett volna. És azt hiszem, hogy nem véletlenül nem beszéltek a perről.

Nagy Imre utolsó mondatai az ítélethirdetés után, 1958. június 15-én: „Engedje meg, mélyen tisztelt Bírósági Tanács, hogy pár szóval indokoljam meg a kegyelmi kéressel kapcsolatos álláspontomat. A halálos ítéletet, amelyet rám a mélyen tisztelt Bírósági Tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom. Indokolását nem tartom megalapozottnak, és ezért a magam részéről, bár tudom azt, hogy fellebbezésnek helye nincs, elfogadni nem tudom. Egyetlen vigaszom ebben a helyzetemben az, az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek súlyát most nekem kell viselnem, amelynek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyet nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön az idő, amikor ezekben a kérdésekben, nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek!”

Összeállította: Sághy Ildikó

SZERENCSES KÁROLY

Az ítélet csak halál lehetett

A Nagy Imre-per margójára

Vajon milyen történelmet, népleket és bonyolult viszonyokat tükröz egy nemzet életében, ha bő száz év alatt hat miniszterelnökét végzik ki, s közöttük nem is szerepel az, akit azelőtt akasztanak fel, hogy betöltené a tisztséget? S főleg, ha ehhez hozzávesszük, hogy volt, akit meggyilkoltak, más öngyilkosságot követett el, és számosan emigrációban, távol hazájuktól hunytak el. Az államfővel sem volt sokkal jobb a helyzet. Egy király, három kormányzó és egy köztársasági elnök száműzetésben hunyt el, másik két köztársasági elnök megjárta a börtönt.

E megannyi különleges történet között is az egyik legtanulságosabb az utolsó, kivégzett, magyar miniszterelnök sorsa. Időben közelebb is van, s főleg, mert a mai demokráciánkat megalapozó, a történelmi múltból közvetlen legitimitást biztosító eseménnyel, az 1956-os forradalommal és szabadságharccal áll szoros összefüggésben. Annak minden ellentmondásosságával együtt, amelyek aztán visszaköszöttek az 1989–1990-es rendszerváltoztatás idején. Az ellentmondás alapja, hogy a világtörténelem egyetlen, de mindenképpen legnagyobb jelentőségű, antikommunista forradalmának élén egy kommunista miniszterelnököt találunk.

Tudjuk, hogy a forradalom valódi vezetője nem Nagy Imre volt – ilyen vezér nem is létezett –, de kétségtelen, hogy képes volt magáévá tenni a nemzet elsőprős többségének akaratát, felülírva, lazítva, sőt, tépve ezzel egész politikai múltját, szövevényes szellemi-ideológiai béklyóit. Képes volt a nemzet érdekeit elé helyezni a megkérdőjelezhetetlen, szovjet, birodalmi akaratnak is. Ezt jelképezi a többpártrendszer visszaállítás, a Varsói Szerződés elhagyása és a semlegesség kikiáltása. Nagy Imrét mégis inkább a pere és a mártírhalála helyezte szimbolikusan a forradalom élére, az ő életútjának is más távlatot adott ez a halál. Mindez annál is érdekesebb, mert a Nagy Imre-kormány a forradalom alatt egyetlen pillanatra sem volt a hatalom birtokában. A hatalmat a felkelők, a forradalmi bizottságok, a munkástanácsok, másrészt a szovjet megszállók gyakorolták. Az első, szovjet intervenció október 24-én még Nagy Imre kormánya mellett, a második november 4-én már ellene irányult.

Ami közben történt, az a forradalom egyik, legreménytelibb eredménye: a kormány magáévá tette a nemzet akaratát. Méltányos engedékenységnek is nevezhetjük ezt a kommunista Nagy Imre részéről. Annál is értékesebb ez, mert hasonló tettet élvonalbeli kommunistától sehol nem tapasztaltunk. Prágában vagy Gdańskban 1968-ban és 1980-ban egészen másról volt szó. Hogy ez a „méltányos engedékenység” hasonlítható-e a kommunisták 1989-es rendszerváltásban betöltött szerepéhez, az kétséges és egyben elgondolkodtató.

Nagy Imre – kései utódaival ellentétben – ideológiailag nem cserélte le a kommunista mivoltát, gyakorlatilag azonban azzal, hogy elfogadta a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a semlegesség elvét, mégis megtagadta a kommunista tanokat. Ez teszi ellentmondássá az ő perét, halálra ítéletét, mártírhalálát és az utókor tétovását is. Kivégzése egyértelműen Kádár János lelkén szárad, aki a forradalom alatt elvtársa, tettestársa és vetélytársa is volt. De nemcsak a forradalom alatt, hanem 1945-től a totális hatalom megszerzéséért és megtartásáért folytatott politikai harcokban is. Elvtársak voltak, vagyis meggyőződéses

tagjai a kommunista bünszövetkezetnek. Tettestársak: a felelőségük a magyar demokráciakísérlet elfojtásában, a sztálinista diktatúra megteremtésében azonos. Mindketten a legszűkebb párt- és állami vezetési tagjai a legvéresebb terror idején is.

Vetélytársak is: rivalizálásuk jól követhető a pártvezetés „magyar nemzetiségű” csoportjának helyeiért, a pozíciókért. Harmadik, hasonló ambíciójú és helyzetű társuk Rajk László volt. Nagyot védte „moszkovita” volta, ottani kapcsolata, amelyek között természetesen voltak a szovjet, politikai rendőrség felé ágazó szálak is. Így elkerülte a kivégzést (Rajkkal ellentétben), a börtönbüntetést (Kádárral szemben), sőt, egészen a miniszterelnökségig emelkedett 1953-ban. Ez nem volt súlytalan pozíció: Nagy Imre nevéhez a „szocializmus építésének új szakasza” fűződik, az emberarcú szocializmus első, félszeg kísérlete, amely el is bukott, mint minden más hasonló kísérlet, mert a rendszeren belül mozgott. A kísérlettel bukott maga Nagy Imre is, de már a bukásban is volt némi eredetiség. Az „önkritika” megtagadása, s főleg a kitzasztatás után írásaiiban az „eretnek” gondolatok megjelenése figyelemre méltó.

Nagy Imre a Rákosi-rendszert a kisebbség erőszakos uralmának, személyi diktatúrának nevezi. Az út, amelyet ajánl, azonban továbbra is a rendszeren belül marad. Azt mondja: „Nekünk a tömegek olyan kritikájára van szükségünk, amely megerősíti ezt a hatalmat.” A fő vita Rákosi és Nagy között valójában a hatalom megtartásának esz-közéről szól. Nagy 1955-ben hisz a tömegtámogatásban, Rákosi továbbra is csak a terrorban. De Nagy Imre tovább is lép: már a forradalom előtt leírja, hogy a katonai-politikai tömböket fel kell számolni, s a moszkvai, birodalmi logikát fel kell váltani a szocialista országok egyenjogúságával.

A forradalom előestéjén széles tömegek hittek Nagy Imrében. Főként azért, mert rövid kormányzása kézzel fogható eredményekkel járt. Enyhített a terroron, javított az életlehetőségeken, próbálta csökkenteni a kommunista rendszer látványos irracionálisait. Moszkva ezért helyezte újra a miniszterelnöki székbe október 24-én. Hogy kezelje a helyzetet. A forradalom első napjaiban Nagy Imre nem érzekelte a néphangulatot. Első megszólalása a Kossuth téren jó példa erre. Bizonytalanságai után azonban Nagy a népakarat elsőprő erejét követve tovább ment a korábbi határokon. Magáévá tette a nemzeti demokrácia alapelveit, köztük a semlegességet. Tette ezt Kádár János és a kormány kétes őszinteségű egyetértésével.

Mindez azonban túllépte a birodalom központjának tűrőképességét. Szétfeszítette az 1947-ben kialakult status quót is. Megrémítette Moszkvát és Washington-t is. London, Párizs és Tel-Aviv háborúra használta fel a szuperhatalmak pillanatnyi benuáltását. Itthon is fogyott a levegő, Nagy Imre sokaknak csak a bukott rendszer örököse volt.

A vetélytársak közül végül Moszkva Kádár-ra tett. Rákosi és Gerő után ez engedmény volt. A forradalommal azonosuló Nagy Imréhez képest visszalépés. Kádár asszisztált a forradalom vérbe fojtásához, restaurálta a kommunista diktatúrát, felakasztatott háromszáz embert, s perbe fogta Nagy Imrét is. Az utóbbira csak 1958-ban kerülhetett sor, de a per kimenetele nem volt kétséges. Az ítélet csak halál lehetett. A

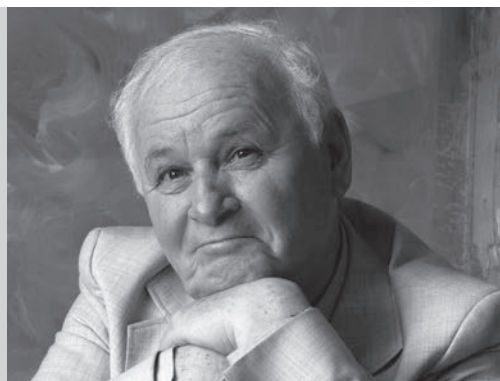
vádak között szerepelt a hazaárulás is. Mivel Nagy nem ismerte el Kádár János ellenkormányát, uszítással, fasiszta terrorral, szovjetellenességgel és a politikai kibontakozás akadályozásával is vádolták. Nagy Imrének a zárt tárgyaláson és még inkább az ezt megelőző „nyomozati szakaszban” meg kellett tapasztalnia – vádlottként –, hogyan is készül egy kommunista, koncepció-s ítélet. Ahol a nyomozók, a vádlók, a bírák és az áldozatok is kommunisták. Valódi, jogi védelemre nem volt mód. A bíróság a kádári kommunista párt (MSZMP) tagjaiból állt. Kilitástalan helyzetét Nagy Imre is belátta.

Vádlott-társai közül volt, aki a per során sem hitte, hogy elítélhetik, mások menteni igyekeztek bőrukét, leginkább Nagy Imre kárára. Volt, aki sírógörcsöt kapott, felidézve a szovjet katonák halálát, egyikük megmá-sította eredeti vallomását, s bünyösnek vallotta magát, más a szocializmus és a párt ügye iránti végső elkötelezettségét hangsúlyozta. Nekik – a túlélőknek – mindvégig az maradt az érdekük, hogy a széles nyilvánosság-hoz ne jussanak el a per jegyzőkönyvei vagy a tárgyalásról készült filmfelvételek. Amit a nagyközönség ismerhet – például a Terror Házából –, az egy erősen megvágott, a kádári propagandát szolgáló összeállítás. De a teljes tárgyalást rögzítő felvétel létezik.

Nagy Imre és társainak kivégzése – együtt százak mártírú-mával, tízezrek meghurcolásával – a forradalom szimbólumává vált. Tündöklő felszabadulásnak és gyászának egyaránt. Így joggal okozott lelki, szellemi és politikai igazságtételt a mártírok eltemetése 1989-ben. De a kádári, skizofrén rendszer negatív hatásait még a mai generációk is nyögik. Ennek egyik fontos eleme, hogy 1989–1990-ben a büntetőjogi, sőt, a politikai felelősségre vonás is elmaradt. Nagy Imre mártírhalála szép helyet ad számára a magyar történelemben, de azt már egyre kevesebben érzik – Corvin köziek, Széna tériek –, hogy milyen különös csengéssel verődnek vissza a még ma is sebzett város szürke falairól a sztálinista Révai szavai: Nagy Imre „a moszkvai gránitról lepattant szilánk”.

(2016. októberében)

KISS DÉNES VELÜNK VAGY ELLENÜNK

Dönts el magyar, mondd ki a szót!
Itt visszalépn-i nem lehet!
Az ifjúság acél-szíve
a forróságtól megreped! –
Dönts el magyar, dönts el diák,
és fonjuk lánc-cá a kezünk!
Dönts el, ki él-sz itt e honban
velünk jössz-e? Vagy ellenünk?

Ébredj magyar! Ma aludni
gyalázat! Vakondok-szerep!
Jöjj el közénk égő szívvel
s emeld fel büszkén a fejed!
Birka fej-jel gyává-k járnak!
Napba-néző a mi szemünk!
Ne várj tovább! Ma határozz!
Velünk jössz-e? Vagy ellenünk?

Felgyújtottuk a szíveinket,
szemünkben villámfény lobog,
hozzátok szólunk fásult falvak,
ébredő magyar városok!
Mi lettünk ma a vérkeringés,
új indulókat ver szívünk.
Tudni akarjuk, még ma! Tudni!
Ki van velünk és ellenünk?

Utódai a mártíroknak –
mi döntsük el a holnapunk!
Bitófák nőnek virágok közt,
ha nem merünk, ha hallgatunk! –
Kiegetik a lelkeinket,
férgék marják az életünk!
Holnap késő már! Ma kiáltson!
Ki van velünk és ellenünk!

„A vers 1956. október 20-dika és 22-dike között íródott ceruzával, olyan gyorsan, ahogy harminckét sort le lehet írni. Soha nem változtattam egy betűt sem. Többször fölolvastam a főiskola diákokthonában, majd egy honleány karon fogott és az irodában lediktáltam neki a mások által olvashatatlan kézírás-t. Eztán már csak a Pécsi Egyetem című lap első oldalán találkoztam vele. A lap 1956. október 24-én reggel jelent meg. Klencz Tibor joghallgatóval, aki azokban a napokban *huszonhétszer* elszavalta – ez volt az első rendű vád ellene – a börtönben ismerkedtem meg. Őt emiatt kizárták az egyetemről is, de évek múlva visszavették. Ahogy engem is kizártak az ország valamennyi egyeteméről és főiskolájáról, de többszöri kérvényezés ellenére, se vettek vissza. Ez a kizárás máig érvényes. Két börtönben időztem hónapokat, majd fél évre Kistarcsára internáltak.”
(Kiss Dénes, 2009 októberében *)

* Kiss Dénes (1936–2013) József Attila-díjas és Babérkoszorú díjas költő, író, műfordító, aki 2008-tól 2013-ig volt a Magyar Írók Egyesületének elnöke, a fenti '56-os versét a hozzá fűződő történettel együtt, a Lyukasóra 2009. évi, októberi számába adta le közlésre.